

ارائه الگوی راهبردی در حوزه امنیت اجتماعی بر اساس گفتمان امام خمینی^(ره)، رهبری، قانون اساسی، تجارب جمهوری اسلامی ایران و بهره گیری از تجارب بشری

محمدجواد نصراله زاده^۱

حسن صائبی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۲/۲۰

چکیده:

گفتمان امام (رحمت الله علیه) و رهبری ریشه در آموزه‌های اسلام ناب محمدی (س) دارد که برای اداره کشور در حوزه‌های مختلف از جمله امنیت اجتماعی برای مسئولان و کارگزاران نظام هدایت‌گر بوده و فعالیت‌ها را در همه حوزه‌ها، هماهنگ و همسو می‌نماید. هدف اصلی مقاله حاضر ارائه الگوی راهبردی «حوزه‌ی امنیت اجتماعی» می‌باشد. نوع پژوهش توسعه‌ای/ کاربردی است که با استفاده از روش آمیخته (کمی و کیفی) انجام گردیده است؛ یعنی برای احصاء ارکان جهت‌ساز از گفتمان امام خمینی (ره) و رهبری و مفاد قانون اساسی از روش‌های تحلیل محتوا، تحلیل گفتمان و تحلیل تفسیری استفاده شد و برای استخراج مؤلفه‌ها و شاخص‌های محورهای راهبردی از روش نظریه مبنایی با استفاده از نرم‌افزار مکس. کیودا استفاده گردید. همچنین کلیه آراء و اندیشه‌های حضرت امام خمینی (ره) و رهبری و متن کامل قانون اساسی به‌عنوان اسناد جامعه آماری و مسئولان و مدیران نهادها و سازمان‌های ذی‌ربط که دارای مشاغل راهبردی و استادان حوزه و دانشگاه با مدرک دکتری و یا معادل آن، خبرگان تحقیق را تشکیل داده‌اند. در ضمن اسناد پژوهش به‌صورت تمام‌شمار و خبرگان و فرهیختگان از روش نمونه‌گیری هدفمند به شیوه گلوله برفی انتخاب و با هدف ظهور مفهوم‌ی تا حد اشباع‌نظری مورد مصاحبه قرار گرفتند. مهم‌ترین یافته‌های حاصل از پژوهش ۵ رهنامه (اسلام‌گرایی، عدالت‌محوری، قانون‌مداری، مردم‌سالاری دینی و هویت اسلامی/ ایرانی)، ۸ هدف و ۱۲ سیاست است. همچنین از محورهای مدیریت راهبردی؛ ده مؤلفه برنامه‌ریزی، چهار مؤلفه سازماندهی، سه مؤلفه هدایت، دو مؤلفه هماهنگی، دو مؤلفه پیاده‌سازی و اجرا و چهار مؤلفه نظارت و ارزیابی احصاء گردید. در پایان نیز الگوی راهبردی حوزه امنیت اجتماعی با ذکر همه مؤلفه‌ها و تدوین ارتباط بین آن‌ها ارائه گردید.

کلیدواژه‌ها: گفتمان امام^(ره) و رهبری، الگوی راهبردی، امنیت اجتماعی، قانون اساسی، تجارب.

۱- استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی

۲- دانش‌آموخته دوره دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی و نویسنده مسئول

مقدمه:

امنیت اجتماعی یکی از حوزه‌های است که کارگزاران نظام مقدس ج.ا.ا در سطوح راهبردی، تصمیم‌ها، اقدام‌ها و فعالیت‌های مدیریتی را برای دستیابی به اهداف ملی و تحقق رسالت‌های سازمانی، به‌انجام می‌رسانند. مفهوم «امنیت اجتماعی»^۱ که در زبان فارسی به معادل‌های گوناگونی مانند امنیت اجتماعی شده، امنیت جامعه‌گی، امنیت جامعه‌ای، امنیت جامعگانی، امنیت جامعه‌ای و امنیت اجتماعی ترجمه شده است.

در گفت‌وگو با امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) و رهبری^۲، طرحی تازه از امنیت در عرصه عمل ارایه گردیده است که در آن برخلاف تلقی جاهلی از امنیت که قائل به بنای امنیت و فهم آن مبتنی بر تکثرگرایی و عینیت‌باوری است، ضمن اعتباربخشی به «زمینه اجتماعی» جهت تکوین و تقویت ضریب امنیتی (یعنی جامعه‌محور نمودن امنیت)؛ از «اصالت اجتماعی دادن» به نظریه امنیت پرهیز می‌گردد.

امنیت اجتماعی با چهار رویکرد «امنیت جامعه»^۳، «امنیت عمومی»^۴، «تأمین اجتماعی»^۵ و «امنیت اجتماعی شده»^۶ مورد مذاقه قرار می‌گیرد، با این تفاوت که رویکرد اول، همه ملاحظات امنیتی جامعه اعم از سیاسی، اقتصادی، ارتباطی و ... را شامل می‌شود. رویکرد دوم، محدود به امنیت افراد در حیات اجتماعی یعنی حفظ جان، مال، ناموس و منافع افراد می‌شود. رویکرد سوم، درصدد ایمن نمودن حیات جمعی برای افراد جامعه است که در زبان فارسی مفهوم «تأمین اجتماعی» به این معنی به‌کار می‌رود؛ اما در مقابل سه رویکرد فوق، رویکرد چهارم یک رویکرد گفتمانی جدید است که موضوع آن هیچ ارتباطی با مباحث سه‌گانه فوق نداشته و به مسئله مهم «هویت» به عنوان مسئله اصلی «امنیت» می‌پردازد. در این مقاله علاوه بر توجه به ملاحظات مربوط به جان، مال، ناموس و منافع افراد (رویکرد دوم) به عنوان رویکرد اصلی این پژوهش، به مباحث هویتی (رویکرد چهارم) نیز پرداخته خواهد شد.

بررسی‌های انجام شده حاکی است که علی‌رغم وجود تجارب گران‌بها در این حوزه، الگوی راهبردی که مبنای تصمیمات و اقدامات کارگزاران نظام قرار گیرد، وجود ندارد. بنابراین دغدغه محققین فقدان

1 - societal security

^۲ منظور از رهبری در این مقاله رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی) است.

3 - Security of Society

4 - Public Security

5 - Social Security

6 - Societal security

—————+ ارائه الگوی راهبردی در حوزه امنیت اجتماعی بر اساس گفت‌مان امام^(ره) و رهبری و... ♦ ۵۱

الگوی راهبردی در حوزه امنیت اجتماعی مبتنی بر تجارب نظام ج.ا.ا بر اساس گفت‌مان ولایت فقیه و قانون اساسی است که مبنای عمل مسئولان در این حوزه قرار گیرد. بدیهی است که اهمیت این تحقیق در مشخص کردن قواعد عمل مدیریت راهبردی و مدیریت بهینه مسائل حوزه‌ی امنیت اجتماعی و ضرورت آن برای حل نظام‌مند مسائل کلان و وجود اجماع و وفاق نظری در سطح مدیران راهبردی حوزه است. در این مقاله تلاش گردیده با مستندسازی و تئوریزه نمودن تجارب کارگزاران راهبردی نظام ج.ا.ا در حوزه امنیت اجتماعی بر اساس گفت‌مان امام^(رحمت‌الله‌علیه) و رهبری و قانون اساسی ج.ا.ا، الگوی راهبردی ارائه گردد.

بنابراین هدف مقاله حاضر «دستیابی به الگوی راهبردی امنیت اجتماعی از طریق تدوین تجارب نظام مقدس ج.ا.ا بر اساس گفت‌مان امام خمینی^(رحمت‌الله‌علیه) و رهبری، قانون اساسی ج.ا.ا و تجارب بشری» است و سؤال پژوهش حاضر نیز بدین شرح بیان گردیده است که «الگوی راهبردی امنیت اجتماعی مبتنی بر تدوین تجارب نظام مقدس ج.ا.ا براساس گفت‌مان ولایت فقیه و قانون اساسی، چیست؟». همچنین با توجه به جهت‌گیری اکتشافی پژوهش، امکان تبیین فرضیه‌ای منسجم و علمی قابل اتکاء وجود ندارد و مسیر مقاله به سمت پاسخ‌گویی به سؤال خواهد بود.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

امنیت اجتماعی

مفهوم «امنیت اجتماعی» برای اولین بار در سال ۱۹۹۳، توسط اندیشمندانی چون «باری بوزان»^۱، «ال‌ویور»^۲ و «لمیتر»^۳ تحت‌عنوان مکتب کپنهاگ مطرح گردید. انگیزه طرح این مفهوم امواج تهدیدآمیزی بود که «هویت گروه‌ها» را در معرض خطر قرار داده بودند. بدین معنا که از یک‌سو با رشد فناوری‌های نوین و مجتمع‌های صنعتی، هویت بعضی گروه‌ها در هویت‌های مسلط هضم می‌شد (مانند نابود شدن آموزش فرهنگ و زبان اوکراینی در روسیه یا پر هزینه بودن آموزش و پژوهش به زبان کردی در ترکیه) و از سوی دیگر با گسترش مهاجرت از کشورهای فقیر و جهان سوم به کشورهای صنعتی و پیشرفته، نوعی آشفتنگی و انومی در تمایزهای هویتی؛ مانند اقامت و اشتغال سیاهپوستان آفریقایی تبار در فرانسه یا قاچاق کارگران به کشورهای اسکاندیناوی پدیدار می‌گردید. بوزان و ویور و بعضی دیگر از محققان اروپایی در سال ۱۹۹۳ با تعریف «Societal

1 - Barry Buzan

2 - Ole Waever

3 - Lemaiter

۵۲ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره بیست و هفتم، بهار ۱۳۹۷

Security به عنوان «دستور کاری جدید برای امنیت در اروپا» پیشگامان مبحثی در مطالعات راهبردی شدند که امروزه به موضوعی جذاب و مناقشه انگیز مبدل شده است. گفتنی است طرح مفهوم «Societal» به عنوان مبحثی «امنیتی» حاکی از وزن بالا و اهمیت والای آن مفهوم است. «امنیتی دیدن»^۱ یک «مفهوم» یا «وضعیت»^۲ از اعتبار بسیار زیاد یک مفهوم یا وضعیت حکایت می‌کند. معمولاً موضوعی عادی هنگامی امنیتی دیده می‌شود که یک یا چند مؤلفه از «ارزش‌های اساسی»^۳ در معرض تهدید یا آسیب‌پذیری قرار گرفته باشد. در سال ۱۹۹۳ یعنی در پایان رقابت ایدئولوژیک شرق و غرب، مرکز ثقل رقابت از ایدئولوژی به تعلقات قومی و مذهبی سرایت کرد و هم‌زیستی اقوام مختلف و رابطه گروه‌های مذهبی، دینی و قومی با دولت به عنوان یک معضل مطرح گردید. فعالان قومی در نقش رهبران رهایی بخش از یکسو و دولت‌های مرکزی که به مشارکت سیاسی شهروندان احتیاج مبرم داشتند، از سوی دیگر، خواسته و ناخواسته سبب تولید متون قابل توجهی در زمینه امنیت اجتماعی شدند. سطح تحلیل این مفهوم نه دولت بود و نه یکایک شهروندان، بلکه افراد متشکل در قالب گروه که دغدغه حفظ هستی و خصایص خود را داشتند اصلی‌ترین موضوع امنیت اجتماعی شدند و تلاش گسترده‌ای در پردازش این رهیافت «بین رشته‌ای»^۴ آغاز گردید (روی، ۱۳۸۲: ۱۲).

در عین حال افتخاری معتقد است که «امنیت اجتماعی دلالت بر مجموعه سیاست‌ها و راه‌کارهایی دارد که هدف از آن، اطمینان خاطر اولیه و نسبی برای افراد و ارتقای منزلت اجتماعی آنان در تعاملات و شبکه روابط اجتماعی است» (افتخاری، ۱۳۸۴: ۲۶). همچنین نصری با پرداختن به مفهوم «تهدید اجتماعی» به عنوان روی دیگر امنیت اجتماعی به تبیین بیشتر این مفهوم اهتمام نموده است: «تهدید اجتماعی، تهدیدی است که متوجه هویت و ارزش‌های مورد احترام جامعه است و طی آن «ما» بی یک هویت توسط هویت دیگر مورد حمله واقع می‌گردد. این تهدید در گذشته در سطح ملی اتفاق می‌افتاد، اما با گسترش فرآیند جهانی شدن، در شرایط کنونی تهدیدی بین‌کشوری و فراملی محسوب می‌شود» (نصری - ۱۳۹۱/۱/۲۰_ www.Csss.ir).

- 1- Securitization
- 2- Situation
- 3- Vital Values
- 4- Interdisciplinary approach

مرجع امنیت اجتماعی شده:

همان‌گونه که اشاره شد امنیت اجتماعی شده نه امنیت ملی است و نه امنیت فردی. امنیت اجتماعی معطوف به حیات جمعی و هویت و ساختار اجتماعی است. بنابراین آنچه موجب بهبود یا تضعیف حیات جامعه است، متفاوت از چیزهایی است که موجب بهبود یا تضعیف حیات فرد یا دولت می‌شوند. به‌عنوان مثال با حمله یک کشور به کشور دیگر، امنیت ملی مخدوش می‌شود برای این که تمامیت ارضی کشور نقض می‌گردد، اما ممکن است در پی آن حمله، گروه یا جامعه آسیب خاصی نیند. هر چند امنیت اجتماعی شده ربط وثیقی با امنیت ملی و امنیت فردی دارد، لیکن مرجع امنیت ملی، دولت (در مقابل جامعه) است و مرجع امنیت فردی (در مقابل جمعی)، افراد یا انسان‌ها هستند، اما مرجع یا موضوع امنیت اجتماعی شده، جامعه است که در قالب گروه متبلور می‌شود. گروه هم به جمعی اطلاق می‌شود که دارای علائق، پیوندها و خصایص مشترکی هستند. گروه‌ها معمولاً شخصیتی فراتر از مجموع افراد تشکیل‌دهنده خود دارند و خطراتی که نفس گروه را تهدید می‌کنند، لزوماً و حتماً به معنای تهدید یک‌یک اعضای گروه نیست (روچیلد و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۲). بنابراین مرجع امنیت اجتماعی «جامعه» است و تهدیدات اجتماعی یا آسیب‌های اجتماعی متفاوت از تهدیدات و آسیب‌پذیری‌های فردی و ملی است.

شاخص‌های امنیت اجتماعی:

بدیهی است که شاخص‌های امنیت اجتماعی در قالب عناصر هویتی که کلیت یکپارچه جامعه را فراهم می‌نمایند، مطرح می‌گردد. به‌عبارت دیگر، چون امنیت اجتماعی بر حفظ هویت جامعه تأکید دارد، شاخص‌های امنیت اجتماعی نیز نمی‌توانند چیزی جدا از عناصری باشند که هویت جامعه را تشکیل می‌دهند و شامل موارد ذیل می‌باشند:

الف) حفظ زبان و ادبیات:

زبان نه تنها به‌عنوان یک محصول اجتماعی، ابزار و وسیله ارتباطات به‌شمار می‌رود، بلکه خود به‌عنوان بخشی از متن روابط اجتماعی که در تولید و بازتولید فرهنگ و هویت ویژه هر جامعه نقش مهمی دارد، مطرح است. زبان یک ملت، نظام معنایی یک جامعه است و ابزاری مهم برای حفظ و شکل‌گیری و انتقال هویت به‌شمار می‌آید. در واقع، زبان هر ملت تنها وسیله سخن گفتن و رفع نیازمندی‌های روزانه وی نیست، بلکه وسیله اندیشیدن، جهان بینی، هویت اجتماعی و روابط خرد و کلان با یکدیگر و با جهان پیرامون است. صرف‌نظر از زبان، ادبیات نیز در شکل دادن

هویت بسیار موثر است. بدین جهت حفظ زبان و ادبیات در زمره شاخص‌های امنیت اجتماعی قرار دارند. چرا که به میزان حفظ زبان و تبعات آن، حفظ هویت جامعه امکان‌پذیر شده و امنیت اجتماعی تحقق می‌یابد و بالعکس تعلق در رواج زبان و ادبیات مکتوب، فرآیند هویت‌یابی افراد جامعه را آسیب‌پذیر نموده و آن‌ها را در معرض تهدیدات جدی قرار می‌دهد و استمرار امنیت اجتماعی را در این عرصه با مشکل مواجه می‌نمایند (نویدنیا، ۱۳۸۲: ۷).

ب) لباس و نحوه پوشش:

پوشاک به‌عنوان یک عنصر هویتی، بارزترین سنبل و سریع‌الانتقال‌ترین عنصر هویتی است که به سرعت و راحتی فکر، روح و اندیشه مصرف‌کننده خود را آشکار می‌سازد. پوشاک صرف‌نظر از کارکرد طبیعی، دارای نقش نمادینی هستند که هویت جامعه را بر اساس آن باز می‌تابانند. برخی معتقدند که استیلای فرهنگی و سلطه‌پذیری و به تعبیر دیگر تغییر هویتی از طریق انتقال پوشاک آغاز می‌گردد. بنابراین از آنچه که بدن را پوشش می‌دهد و از آن محافظت می‌کند، می‌توان به‌عنوان یک عنصر هویتی یاد نمود. زیرا که پوشاک زبان گویای مناسبات اجتماعی است و امروزه، علی‌رغم یکسانی مصرف و به تبع آن یکسانی در پوشش، هنوز لباس به‌عنوان یک عامل تمایز و شناسایی مورد استفاده می‌باشد. چنانچه استفاده از لباس‌های خاص برای بیان تعلق به جامعه دینی یا قومی هنوز امری مقبول و قابل پذیرش است. یا برای بیان تعلق به حرفه و یا شغل خاص مانند پزشکان و پرستاران، ارتشیان و غیره مورد استفاده قرار می‌گیرد (همان: ۹).

ج) تاریخ و گذشته:

خاطرات، رخدادها و حوادث، شخصیت‌ها فراز و نشیب‌های تاریخی در شکل دادن به هویت جامعه بسیار مؤثر است. در حقیقت دلبستگی و تعلق خاطری که از تجربیات مشترک و گذشته جامعه به‌وجود می‌آید از عناصر اصلی همبستگی و ارتباط نسل‌های مختلف است که نقش عمده‌ای در تبلور هویت جامعه دارد. بدین ترتیب آگاهی از حوادث و شخصیت‌های تاریخی و بازنگری آنان برای نسل حاضر از جمله شاخص‌های امنیت اجتماعی قلمداد می‌گردد. چرا که اعضای جامعه به میزان شناخت و معرفت از حیات اجتماعی گذشته بر هویت خویش آگاهی یافته و به راحتی تحت تأثیر انگاره‌های گوناگون که می‌تواند تهدیدی برای هویت آنان تلقی گردد، قرار نگیرند (همان: ۱۱-۱۰).

د) آیین‌ها و مناسک

آیین‌ها و مناسک نشان‌دهنده سطحی از زندگی است که طی سالیان متمادی، ساخته و پرداخته شده و شکل گرفته اند. مناسک و آیین‌ها در واقع بخش دیگری از هویت ما را پدیدار می‌کنند چرا که افراد را در یکسری اعمال و رفتارها که ریشه در گذشته دارد، پیوند زده و موجبات همبستگی آنان را فراهم می‌نماید. برپایی آیین‌ها و مناسک موجبات حفظ تعلقات و وابستگی میان افراد شده و اجماع آنان را حول محورهای خاصی شکل می‌دهند و به‌نوعی قوام هویت اجتماعی را تضمین می‌نماید. بنابراین امنیت اجتماعی که به حفظ هویت جامعه نظر دارد، در باب آیین‌ها و مناسکی که محصول یک گذشته و تاریخ مشترک است حساس بوده و اجرای آنان را به منزله برخوردارگی جامعه از امنیت تلقی نموده و عدم اجرای آیین‌ها و مناسک را چه به‌دلیل فراموشی و کمرنگ شدن و کم‌اهمیت شدن آنان و چه به لحاظ موانع قانونی و رسمی تهدیدی برای امنیت تلقی می‌نماید (همان: ۱۲).

ه) باورها و عقاید:

گروه‌های اجتماعی بر اساس مجموعه‌ای از ارزش‌ها، باورها و عقاید سامان می‌گیرند و پرورش اعضا در راستای دستیابی به اهداف تنها از طریق درونی کردن باورها، اندیشه‌ها و تفکرات گروه امکان می‌یابد و واقعیت یکپارچگی اعضای گروه در سایه توافق درونی با اندیشه‌های گروه میسر می‌گردد. بنابراین، یکی از ارکان حفظ هویت به میزان اشاعه باورها و عقاید گروه بستگی دارد. یعنی اگر گروهی بتواند عقاید خود را به موازات اشاعه سایر افکار تبلیغ نمایند امکان حیات معنوی او تضمین می‌شود و بالعکس به میزان محدودیت در تبلیغ و اشاعه ارزش‌ها و عقاید تداوم حیات معنوی گروه دستخوش نابسامانی، افول و بالاخره مرگ خواهد شد. بنابراین یکی از شاخص‌های امنیت اجتماعی را می‌توان میزان امکانات گروه‌ها برای بیان عقاید و باورها دانست چرا که به میزانی که گروه‌ها بتوانند مبانی نظری و فکری خود را مطرح نمایند، به تقویت هویت خود پرداخته و با خطرات ناشی از فراموشی و سست شدن مبنای هویت جمعی مقابله نموده و بالعکس اگر قادر به ارائه نظرات عقلی و منطقی خویش نباشند، بتدریج در جامعه فراموش شده و هویت آنان در معرض نابودی قرار می‌گیرد و به این ترتیب امنیت اجتماعی آنان به مخاطره می‌افتد (همان: ۱۳).

امنیت اجتماعی در اسلام:

امنیت اجتماعی؛ هدف کلی استقرار حاکمیت خدا

قرآن کریم یکی از اهداف استقرار حاکمیت خدا و استخلاف صالحان و طرح کلی امامت را تحقق امنیت معرفی کرده است (سوره نور، آیه ۵۵). به بیان قرآن کریم، امنیت یکی از نعمت‌های بزرگ خداوند است و در برابر این موهبت بزرگ، انسان‌ها در روز قیامت پرسیده می‌شوند و باید پاسخ دهند (طبرسی، ج ۱۰: ۵۳۸). قرآن کریم بیان می‌دارد که امنیت به صالحان و آنانی که به قانون احترام می‌گذارند، تعلق دارد (انعام، ۸۲) و نیز به توطئه‌گران و قانون شکنان هشدار می‌دهد که با این روش زندگی از موهبت امنیت محروم می‌شود (سوره نحل، آیه ۴).

امام علی^(علیه السلام) نیز تأمین امنیت در جامعه را از انگیزه‌های قیام صالحین و اهداف عالی امام می‌داند: «خدایا تو می‌دانی آنچه از ما رفت نه به خاطر رغبت در قدرت بود و نه از دنیای ناچیز خواستن زیادت؛ بلکه می‌خواستیم نشانه‌های دین را به جایی که بود، بنشانیم و اصلاح را در شهرهایت ظاهر گردانیم، تا بندگان ستم‌دیده‌ات را ایمنی فراهم آید و حدود ضایع مانده‌ات اجرا گردد» (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۳۱: ۱۷۴).

اصولاً اسلام هر نوع ایجاد وحشت و هراس را برای انسان‌هایی که مرتکب خلافی نشده‌اند، ظلم و تجاوز تلقی می‌کند. امنیت جان و مال و عمل و حقوق و آزادی‌های مربوطه، شخصیت و شرف و حیثیت و مسکن از تاکیدات اسلام است؛ ضمن اینکه امنیت در اسلام، اختصاص به صالحان و افرادی دارد که مرتکب خلافی نشده و در مسیر انجام وظیفه‌اند و در مقام احترام به قانون هستند. اما آن‌ها که در مسیر خلاف بوده و یا مرتکب بزه و جرم شده‌اند، به دلیل ماهیت عملکردشان، از حق امنیت محرومند: «آنان که ایمان به خدا آورده و ایمان خود را به ظلم و ستم نیالودند، در دو عالم ایمن هستند» (سوره انعام، آیه ۸۲).

اسلام به صورت مبنایی با عوامل ناامنی و تجاوز و فساد به مبارزه برخاسته و اجازه نمی‌دهد در جامعه عوامل ناامنی و جنایت رشد کند و یا زمینه‌های تجاوز توسعه یابد. هر کسی در این باره مسئول است و همه باید حریم دین و جامعه را حفظ کنند و رعایت حدود الهی بر همگان فرض است. امیرالمومنین علی^(علیه السلام) در خصوص حقوق متقابل والی و مردم، رمز تداوم حیات و پایداری جامعه اسلامی را این‌گونه بیان می‌فرماید: «هر گاه مردم حقوق والی را ادا کنند و حاکم نیز حقوق مردم را ادا نماید، حق در بین ایشان عزیز خواهد شد و قواعد دین برقرار خواهد شد و نشانه‌های عدالت استوار و سنت‌ها در بستر خود قرار خواهد گرفت. اینجا است که روزگار صالح

————— ❖ ارائه الگوی راهبردی در حوزه امنیت اجتماعی بر اساس گفتمان امام^(ره) و رهبری و... ❖ ۵۷

خواهد شد و امید به بقا و پایداری دولت خواهد بود و دشمنان مأیوس خواهند شد و امنیت پایدار و برقرار خواهد ماند (نهج البلاغه، خطبه ۲۱۶ : ۱۷۰-۱۶۸).

الگوی امنیتی اسلام؛ جامعه امن

مشهورترین آیات قرآن کریم که به موضوع «امنیت» اشاره نموده است آیه ۱۲۶ سوره مبارکه ی بقره می باشد که مشتمل بر دعای پیامبر بزرگ خداوند حضرت ابراهیم^(علیه سلام) درباره سرزمین و مردم مکه می باشد: «و به یادآور هنگامی که ابراهیم عرض کرد: پروردگارا! این سرزمین را شهر امنی قرار داده و اهل آن را، آن‌ها که ایمان به خدا و روز بازپسین آورده‌اند از ثمرات (گوناگون) روزی ده...». این دعا درحالی که به پیشگاه الهی عرضه شده است که «مکه تدریجاً شکل شهری را به خود گرفته و قبیله جرهم در آنجا ساکن شده بودند و پیدایش زمزم آنجا را قابل سکونت ساخته بود» (مکارم شیرازی، ج ۱۰، ۳۶۵) و در نتیجه ایشان در دعای خود، اصلی‌ترین نیاز این اجتماع نه چندان بزرگ (در آن روزگار) را مدنظر قرار داده و قبل از هر تقاضای دیگری برای آنان درخواست «امنیت» می نماید: «و این خود اشاره‌ای است به این حقیقت که تا امنیت در شهر یا کشوری حاکم نباشد فراهم کردن یک اقتصاد سالم ممکن نیست!» (مکارم شیرازی، ج ۱، ۴۵۲) و نه تنها اقتصاد سالم که اصولاً برخورداری از یک زندگی انسانی مطلوب بدون وجود امنیت امکان‌ناپذیر است و «اگر جایی امن نباشد قابل سکونت نیست، هرچند تمام نعمت‌های دنیا در آن جمع باشد و اصولاً شهر و دیار و کشوری که فاقد نعمت امنیت است سایر نعمت‌ها را نیز از دست خواهد داد!» (مکارم شیرازی، ج ۱۰، ۳۳۶). شایان ذکر است که درخواست حضرت ابراهیم^(علیه سلام) مبنی بر امنیت مکه و اهل آن، در آیه ۳۵ سوره مبارکه ی ابراهیم نیز تکرار شده که خود بیانگر اهمیت موضوع می باشد، باید گفت که این خواسته بزرگ از جانب پروردگار مورد اجابت واقع شده و خداوند دعایش را مستجاب کرد و «دعای ابراهیم درباره ی امنیت مکه از دو سو اجابت گردید: هم امنیت تکوینی به آن داد، زیرا شهری شد که در طول تاریخ حوادث نا امن کننده کمتر به خود دیده و هم امنیت تشریحی، یعنی خدا فرمان داده که همه انسان‌ها و حتی حیوانات در این سرزمین درامن و امان باشند» (همان).

امنیت اجتماعی از منظر امام خمینی (رحمت... علیه)

امنیت اجتماعی به‌عنوان کانونی‌ترین مسأله در منظومه اندیشه امنیتی امام خمینی^(رحمت... علیه)، از جمله موضوعاتی است که در طول حیات سیاسی ایشان مورد عنایت قرار گرفته‌اند و بر جامعه

۵۸ ♦ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره بیست و هفتم، بهار ۱۳۹۷

پایگی مرجع امنیت در آرای ایشان دلالت دارد. بعضی از مهم‌ترین این موارد عبارتند از: «نظارت و مشارکت همگانی در کار دولت» (صحیفه نور، ج ۱۳: ۴۷۰)، «خشونت‌گریزی و مهرورزی به مردم» (صحیفه نور، ج ۱۸: ۲۰۲)، «تقویت گروه‌ها و نهادهای مرجع» (صحیفه نور، ج ۱۳: ۲۰) و «رضایتمندی فزاینده مردم» (صحیفه نور، ج ۱۸: ۲۸۰).

همچنین امام خمینی ^(رحمت... علیه) علاوه بر توجه به عوامل امنیت‌زا در گفتارها و مواضع‌شان، عوامل و مؤلفه‌های امنیت‌زا را نیز مورد اشاره قرار دارند که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به «ضعف هویت دینی و ملی» (صحیفه نور، ج ۱۷: ۲۰۳)، «وابستگی فکری/ فرهنگی نهادها و مراکز هویت بخش و اندیشه‌ساز» (صحیفه نور، ج ۱۷: ۳)، «اخلاق‌گریزی و اخلاق‌زدایی از سپهر عمومی جامعه» (صحیفه نور، ج ۱۷: ۲۶۷)، «کاهش قابلیت، بازتولید فرهنگی و ناتوانی اندیشه‌ورزی» (صحیفه نور، ج ۱۲: ۴۴۰)، «ناکارآمدی و بدکارکردن گروه‌های مرجع (روحانیون و روشنفکران)» (صحیفه نور، ج ۱۵: ۴۸۳) و «بی‌اعتمادی و نومیدی مردم» (صحیفه نور، ج ۱۸: ۲۸۲) اشاره نمود.

امنیت اجتماعی از منظر حضرت امام خامنه‌ای ^(مدظله‌العالی)

حضرت امام خامنه‌ای ^(مدظله‌العالی) همه مفاهیم و عناوین را در پرتو حاکمیت دینی و نهادینه ساختن آموزه‌های دین تحلیل و تعبیر می‌کنند و کاربرد مفاهیم سیاسی در ترسیم سیاست‌های کلی نظام، بخشی از دیدگاه کلان و جهان شمول معرفت دینی ایشان است. از نگاه معظم‌له، امنیت اجتماعی هموار ساختن مسیر رشد و تعالی در حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی است تا بتواند با بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌ها، امکانات و استعدادهای درونی، بحران‌های ناخواسته داخلی و تهدیدهای دشمنان خارجی را یکی پس از دیگری خنثی کند و به سلامت به سر منزل مقصود برسد.

حضرت امام خامنه‌ای ^(مدظله‌العالی) از امنیت اجتماعی به‌عنوان یک «موهبت الهی» (۱۱ / ۰۴ / ۶۸) یاد می‌کند که موجب «احساس عدم‌خوف و ناامنی» (۲۹ / ۰۴ / ۷۳) می‌شود. همچنین ایشان امنیت اجتماعی را به‌عنوان بخشی از «انتظارات مردم» (۱۸ / ۰۷ / ۷۹) و معادل «امنیت جامعه» (۰۷ / ۰۴ / ۸۲) می‌دانند. در ضمن معظم‌له در فرمایش‌ها، بیانات و پیام‌های خود، علاوه بر بهره‌گیری از عین عبارت «امنیت اجتماعی» از سایر مؤلفه‌های امنیت اجتماعی مانند هویت، هویت اسلامی، هویت ایرانی در فرمایش‌ها و پیام‌ها به کرات استفاده نموده است.

پیشینه تحقیق

دکتر افتخاری (۱۳۹۰) پروژه تحقیقاتی با عنوان «امنیت اجتماعی شده با رویکرد اسلامی» با استفاده از روش تحلیل ساخت معنایی آیات و با هدف زمینه سازی برای ارایه یک الگوی مفهومی بومی در حوزه امنیت اجتماعی برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی به انجام رسانده است. وی پس از تدوین مقدمات و تبیین مبانی، در نهایت نظریه‌ای بومی را پیشنهاد می‌دهد. ارکان معرفتی و کاربردی این نظریه که به حوزه نظریات قدسی در مطالعات امنیتی تعلق دارد، عبارتند از: الف - تحلیل پدیده‌ها در پنج ساحت اصلی (تکوینی، فردی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی) صورت می‌پذیرد.

ب - امنیت در الگوی تحلیل فضا محور، در دو سطح اساسی تحلیل می‌گردد که عبارتند از سطح افقی که عوامل مؤثر بر امنیت را در مقطع کنونی به بحث می‌گذارند و سطح عمودی که دو بخش تحلیل تبارشناسانه امنیت و تحلیل آینده‌شناسانه را شامل می‌شود. در مجموع امنیت تابعی از سه تصور می‌باشد که از ناحیه تبارشناسی، موقعیت‌شناسی و آینده‌شناسی حاصل می‌آید.

ج - ابعاد مختلف نظریه اسلامی «امنیت اجتماعی»: یک فضای فردی که تابعی از قاعده مهم «عدم ولایت» بوده و تحت تأثیر فعالیت منابع مهمی چون نفس، عقل و قلب قرار دارد و الگوی راهبردی پیشنهادی اسلامی برای امنیت‌سازی در این سطح با عنوان «تریب امنیتی» شناسانده می‌شود. دو؛ فضای جمعی که تابعی از قاعده مهم «پذیرش هویت اجتماع مسائل فرا فردی» بوده و در آن عوامل تأثیرگذاری چون عقل جمعی، نفع مشترک و سنن، ایفای نقش می‌نماید. الگوی راهبردی پیشنهادی اسلام برای امنیت‌سازی در این سطح، با عنوان تخصصی «امر به معروف و نهی از منکر» شناسانده می‌شود. سه؛ فضای سیاسی که تابعی از قاعده مهم «تبعیت قدرت از سعادت» بوده و در آن عوامل تأثیرگذاری چون منابع سخت و نرم قدرت، ایفای نقش می‌نمایند. الگوی راهبردی پیشنهادی اسلام برای امنیت‌سازی در این سطح، با عنوان «شرعی‌سازی سیاست» شناسانده می‌شود.

دکتر نصری (۱۳۹۰) پروژه تحقیقاتی با عنوان «امنیت جامعه‌ای؛ مفاهیم، مولفه‌ها و نظریه‌ها» با استفاده از روش تحلیل تفسیری و با هدف ارائه و تشریح نظریات مطروحه در باب امنیت اجتماعی، تمهید تئوریک برای سیاست‌گذاری در امنیت اجتماعی، استفاده از نظریه‌ها و مفاهیم به‌دست آمده جهت شناسایی مولفه‌ها و زمینه‌های مطالعات و شناخت مسائل و موضوعات امنیت

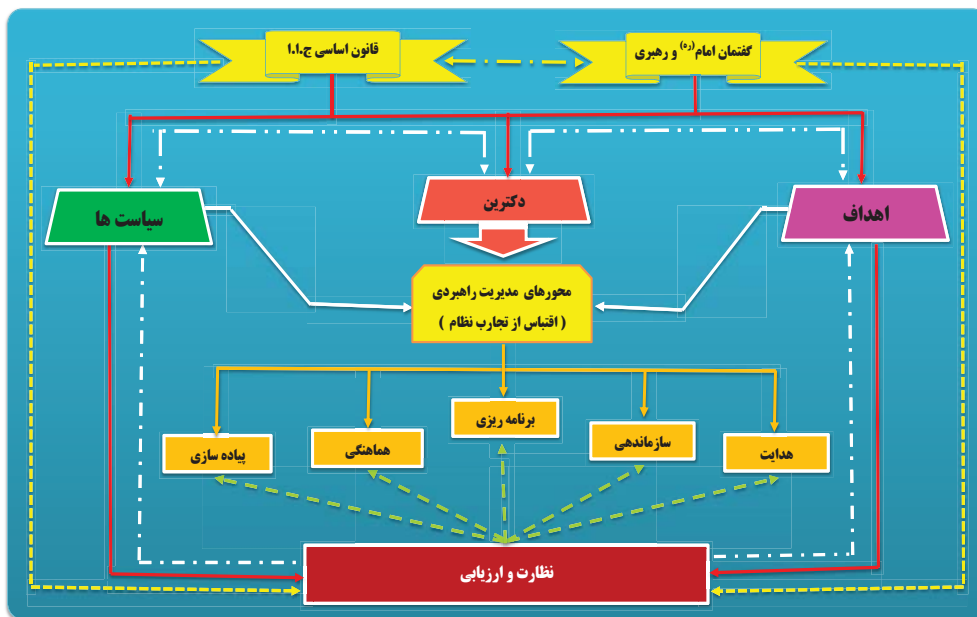
۶۰ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره بیست و هفتم، بهار ۱۳۹۷

اجتماعی ایران برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی به انجام رسانده است. وی پس با اتکای به تعریفی که از امنیت جامعه‌ای ارائه کرده است و نیز با استناد به روش پژوهش تحقیق (محوریت باورها، برداشت‌ها و ساختار بین‌الذهانی امنیت / ناامنی) و نیز مبانی نظری، مصادیق امنیت/ ناامنی جامعه‌ای را در قالب سه سطح تحولات یا تحركات معطوف به موجودیت گروه، تحولات و تحركات معطوف به سبک زندگی گروه و تحولات و تحركات معطوف به سیاست زندگی گروه‌ها، تفکیک کرده است.

در سال ۱۳۸۸ نیز در دانشگاه عالی دفاع ملی مطالعه‌ی گروهی با راهنمایی دکتر سیامک ره‌پیک با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر امنیت اجتماعی و ارایه‌ی راهبردها در ج.ا.ا» با هدف احصاء عوامل مؤثر در شکل‌گیری، حفظ و ارتقاء امنیت اجتماعی در ج.ا.ا انجام گردیده است. نتایج حاصل از مطالعه مذکور حاکی از این است که عوامل مؤثر در امنیت اجتماعی ج.ا.ا در سطح گروه‌های زبانی - مذهبی به ترتیب عبارتند از عامل اقتصادی، عامل فرهنگی/ اجتماعی، عامل سیاسی و عامل نظامی. یعنی گروه‌های زبانی - مذهبی عمدتاً در سطح کشور خواستار بهبود وضعیت اقتصادی و معیشتی خود می‌باشند و سایر عوامل از جمله فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، انتظامی و نظامی در اولویت‌های بعدی نیازهای مردم قرار دارند. در مجموع در تحقیق مذکور ۲۳ هدف راهبردی، مورد توجه گروه مطالعاتی قرار گرفت که مهم‌ترین آن عبارتند از: تدوین الگوی مشارکت مدیریتی نخبگان گروه‌های زبانی - مذهبی، قرار گرفتن روحانیت محلی در جهت اهداف و منافع هویت ملی و کاهش نفوذ و تأثیرپذیری تفکرات و اگرایی گروه‌های زبانی و مذهبی. شایان ذکر است تحقیقات دیگری نیز در زمینه تهدیدات اجتماعی یا عوامل مؤثر بر امنیت اجتماعی صورت گرفته که ارتباطی با موضوع مقاله ندارد، بنابراین از ذکر آن‌ها خودداری می‌شود.

چارچوب نظری و مدل مفهومی

در این مقاله تلاش گردیده ارکان جهت‌ساز (دکترین، اهداف، سیاست‌ها) از گفتمان امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و رهبری و قانون اساسی ج.ا.ا اقتباس و محورهای راهبردی (برنامه‌ی‌زی، سازماندهی، هدایت، هماهنگی، پیاده‌سازی و اجرا، نظارت، کنترل، و ارزیابی) از تجارب نظام بر اساس گفتمان یاد شده اتخاذ و مؤلفه‌ها، شاخص‌های حوزه امنیت اجتماعی احصاء و روابط بین آن‌ها تدوین و مدل مفهومی به شرح زیر ارائه گردد:

نمودار ۱. مدل مفهومی تحقیق

روش تحقیق

نوع پژوهش توسعه‌ای/ کاربردی و روش آن آمیخته (تحلیل محتوا^۱، تحلیل گفت‌مان^۲، تحلیل تفسیری^۳ و نظریه مبنائی^۴ است. جامعه آماری مقاله از دو بخش اسناد (کلیه بیانات و مکتوبات امام (رحمت... علیه) و رهبری و اصول قانون ج.ا.ا. مرتبط با امنیت اجتماعی) و خبرگان (مسئولین و مدیران نهادها و سازمان‌های مرتبط با امنیت اجتماعی که دارای مشاغل راهبردی، جایگاه سازمانی ۱۹ و بالاتر، مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و بالاتر، ۲۵ سال سابقه خدمت یا بیشتر و استادان حوزه و دانشگاه در دسترس) بوده است. در ضمن اسناد به صورت تمام‌شمار و افراد به صورت گلوله برفی انتخاب و تا حد اشاء نظری مورد مصاحبه قرار گرفته‌اند. روش جمع‌آوری نیز اسنادی و کتابخانه‌ای (با ابزار فیش‌برداری) و میدانی (با ابزار پرسشنامه و مصاحبه) بوده است. در روش تحلیل محتوای کمی، روش تجزیه و تحلیل داده‌ها با احصاء گزاره‌ها، فراوانی مفاهیم و

- 1 - Content analysis
- 2- Discourse Analysis
- 3 - Commentary Analysis
- 4 -Grounded Theory

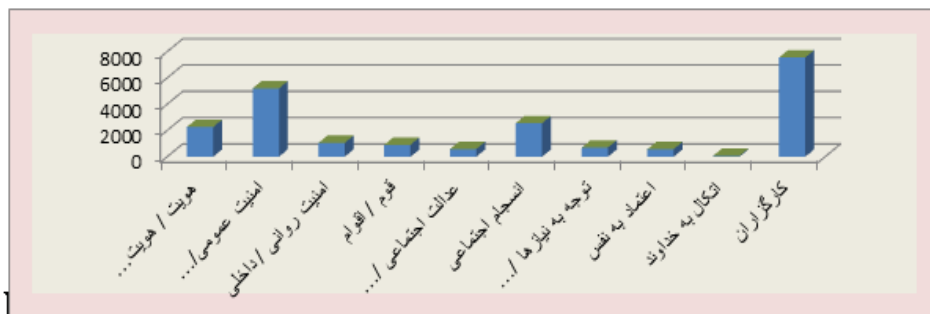
۶۲ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره بیست و هفتم، بهار ۱۳۹۷

مقولات گفتمان امام (رحمت... علیه) و رهبری و در روش تحلیل محتوای کیفی با احصاء مقولات محوری و تبیین تفاوت گفتمان ولایت فقیه با گفتمان غربی در حوزه امنیت اجتماعی انجام گردید. همچنین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در روش تحلیل گفتمان از الگوی سه سطحی (توصیف، تفسیر و تبیین) آمیزه‌ای تحلیل گفتمان نورمن فرکلاف^۱ و دکتر بشیر استفاده شد و برای تجزیه و تحلیل داده‌های نظریه مبنایی از نرم‌افزار «مکس کیودا»^۲ استفاده و مؤلفه‌ها و شاخص‌های محورهای راهبردی استخراج گردید. در این پژوهش از رهیافت ساخت گرایانه (دانایی فرد: ۱۳۹۲: ۹۳) نظام‌مند پیروی شده است که بر استفاده از گام‌های تحلیل داده‌ها مشتمل بر کدگذاری باز^۳، کدگذاری محوری^۴، کدگذاری انتخابی^۵ و تدوین یک الگوی منطقی تأکید دارد (ذوالفقاریان، لطفی؛ ۱۳۹۰: ۴۷-۴۵).

تجزیه و تحلیل داده‌ها:

تبیین گفتمان امام خمینی (رحمت... علیه) و رهبری و قانون اساسی به روش تحلیل محتوا برای تبیین گفتمان امام (رحمت... علیه)، رهبری و قانون اساسی در حوزه امنیت اجتماعی به روش تحلیل محتوا، واژه‌های که به‌طور صریح یا به‌طور ضمنی مرتبط با پژوهش بودند، احصاء گردیدند: رصد و توصیف مؤلفه‌های امنیت اجتماعی در آراء امام خمینی (رحمت... علیه)

نتایج حاصله از بررسی آراء و فرمایش‌های امام خمینی (رحمت... علیه) با استفاده از روش تحلیل محتوا در شماره ۲ ارائه می‌گردد:

نمودار ۲. مقوله‌های مرتبط با موضوع پژوهش در آراء و فرمایش‌های حضرت امام خمینی (ره)

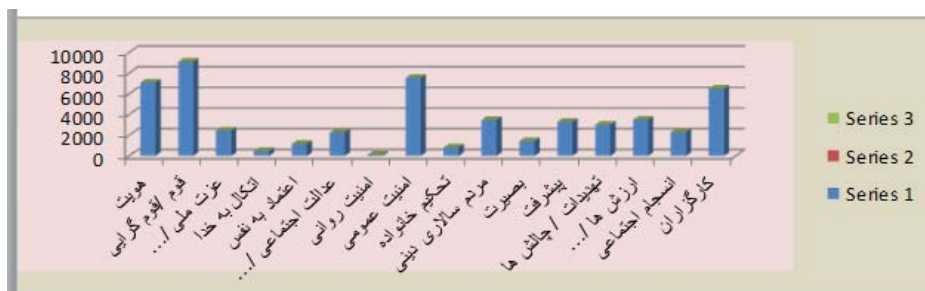
- 1 -N. Farkelaf
- 2 – MAXQDA
- 3 - Open coding
- 4 - Axial coding
- 5 - Selective coding

—→ ارائه الگوی راهبردی در حوزه امنیت اجتماعی بر اساس گفت‌مان امام^(ره) و رهبری و... ♦ ۶۳

رصد و توصیف مؤلفه‌های امنیت اجتماعی در آراء رهبری

نتایج حاصله از بررسی فرمایش‌های رهبر معظم انقلاب به روش تحلیل محتوا در نمودار شماره

۳ ارائه می‌گردد:

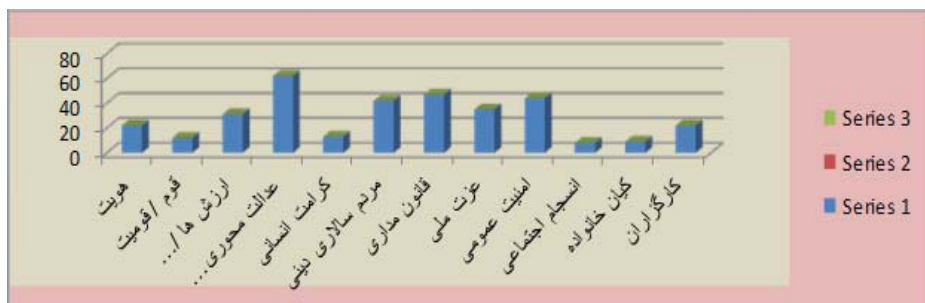

نمودار ۳. مقوله‌های مرتبط با موضوع پژوهش در آراء و فرمایش‌های رهبری

رصد و توصیف مؤلفه‌های امنیت اجتماعی در قانون اساسی

نتایج حاصله بررسی محورهای قانون اساسی به روش تحلیل محتوا در نمودار شماره ۴ ارائه

می‌گردد:

نمودار ۴. مقوله‌های مرتبط با موضوع پژوهش در محورهای قانون اساسی

روش تحلیل گفت‌مان:

رصد و توصیف مؤلفه‌های امنیت اجتماعی در آراء امام^(رحمت الله علیه) و رهبری

نتایج حاصله از بررسی فرمایش‌های حضرت امام خمینی^(رحمت الله علیه) حاکی است که معظم‌له در هیچ یک از فرمایش‌ها و یا پیام‌های خود از واژه «امنیت اجتماعی» استفاده ننموده‌اند؛ لیکن از مؤلفه‌های امنیت اجتماعی مانند هویت (۳۶ مورد)، عدالت اجتماعی (۶۲ مورد)، قوم و طایفه (۱۱۱ مورد) و غیره، استفاده نموده‌اند.

۶۴ ♦ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره بیست و هفتم، بهار ۱۳۹۷

همچنین رهبر معظم انقلاب در فرمایش‌ها، بیانات و پیام‌های خود، ۱۰ مرتبه از واژه «امنیت اجتماعی» استفاده نموده و سایر مؤلفه‌های امنیت اجتماعی مانند هویت (بیش از ۱۰۰ مورد)، هویت اسلامی (۱۷)، هویت ایرانی (۳۵)، عدالت اجتماعی (۱۹ مورد)، اقوام (۲۰ مورد) و احساس امنیت (۱۵ مورد) و غیره را به کار برده‌اند.

حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در بخشی از فرمایش‌های خود امنیت اجتماعی را این‌گونه تبیین می‌کند: «معنای امنیت اجتماعی این است که مردم در محیط کار و زندگی خود، احساس خوف و تهدید و ناامنی نکنند» (۱۳۷۳/۰۴/۲۹). همچنین ایشان امنیت اجتماعی را بخشی از انتظارات مردم می‌داند: «امنیت اجتماعی، امنیت فردی، امنیت در همه محیط‌های زندگی، امنیت فکری و معنوی و روانی، همه این‌ها جزو انتظارات مردم است» (۱۳۷۹/۰۷/۱۸). مهم‌تر این‌که معظم‌له امنیت اجتماعی را یکی از اهداف استکبار جهانی می‌داند که به بهانه دروغین مطالبه آزادی‌های مدنی می‌خواهند آن را از بین ببرند: «دشمنانی که با اساس جمهوری اسلامی مخالفند، امروز بهترین راه اعمال مخالفت خود را در این پیدا کرده‌اند که امنیت کشور را به خطر بیندازند. علاوه بر امنیت اخلاقی و فرهنگی که چند سال است دشمن روی آن با شدت کار می‌کند و علاوه بر امنیت سیاسی که دشمن در حرکت سیاسی کلان نظام می‌خواهد اختلالاتی ایجاد نماید، امروز درصدد است امنیت اجتماعی و مدنی مردم را از بین ببرد. امروز هم به بهانه دروغین و مزورانه مطالبه آزادی‌های مدنی می‌خواهند امنیت مدنی و اجتماعی را از بین ببرند» (۱۳۸۲/۰۴/۰۷).

تفسیر گفتمان امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

در مجموع در گفتمان امام (رحمت‌الله علیه) و رهبری مفهوم «امنیت اجتماعی» به‌عنوان یک موهبت الهی، از یک سو و انتظار و مطالبه مردم از سوی دیگر به صراحت بیان گردیده است. گفتمان ولایت فقیه بزرگترین نیاز انسان را احساس امنیت می‌داند که با یاد خدا تأمین می‌شود و موجب تعالی و تکامل انسان می‌گردد. در عین حال سلامت متصدیان حکومتی را منشاء احساس امنیت مردم و تمدن غرب را نابود کننده آن قلمداد می‌کنند.

گفتمان امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و رهبری با توجه به آموزه‌های اسلامی نگاه خاص و ویژه‌ای را در زمینه اقوام بیان می‌فرماید. هرگونه تجزیه‌طلبی را تهدید جدی نظام قلمداد نموده و ترویج قومیت‌گرایی را روشی استعماری دانسته و ناسیونالیسم قومی را تشدیدکننده قوم‌گرایی می‌دانند. مهم‌تر این‌که امنیت نظام را در سایه وحدت اقوام دانسته و قومیت‌ها را یکی از مستحکم‌ترین پایه‌های نظام می‌دانند و به همه اقوام توصیه می‌کنند که بر محور رهنمودهای انقلابی اسلام، متحد شوند.

————— ❖ ارائه الگوی راهبردی در حوزه امنیت اجتماعی بر اساس گفتمان امام^(ره) و رهبری و... ❖ ۶۵

همچنین حضرت امام خمینی^(رحمت الله علیه) معتقد است که هویت جامعه، موجودیت آن جامعه است که دشمن درصدد از بین بردن آن است و پیروزی در گرو وحدت هویت‌ها است. امام خمینی^(رحمت الله علیه) با برابر دانستن اقوام از نظر اسلام، ترویج قومیت و تشدید تفکرات قومی را برای ایجاد اختلافات در بین مسلمانان از اهداف دشمن قلمداد می‌کنند. دولت را موظف به تأمین خواسته‌های قومی می‌دانند.

امام خمینی^(رحمت الله علیه) مفهوم عدالت اجتماعی را با سه رویکرد مطرح می‌کنند. در رویکرد اول، امام^(رحمت الله علیه) با هدف به چالش کشیدن ادعاهای دروغین نظام طاغوت در زمینه ایجاد عدالت در جامعه، از این واژه استفاده کرده است. در رویکرد دوم با هدف نقد و رد نظریات غربی مبنی بر توجه به مادیات (در مقابل معنویات) و یک بعدی قلمداد کردن انسان مطرح می‌کنند. اما در رویکرد سوم؛ امام^(رحمت الله علیه) عدالت اجتماعی واقعی را بسط عدل در دنیا، حاصل اجرای قوانین اسلام و استقرار کامل جمهوری اسلامی و به‌عنوان یک ارزش معنوی و یکی از اهداف بعثت رسول خدا و اقامه آن را والاترین عبادت مطرح می‌نمایند.

حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) با توجه به آموزه‌های اسلامی، نگاه خاص و ویژه‌ای به هویت دارند. معظم له اسلام را حصار هویت و امام خمینی^(رحمت الله علیه) را مظهر هویت ملت‌های مسلمان می‌دانند. همچنین ایشان جنگ روانی دشمن را برای از بین بردن احساس هویت و غفلت در مقابل هجمه دشمن به هویت را برابر با نابودی ملت قلمداد نموده و می‌فرمایند که قرآن ما را تهدید کرده است که اگر اتحاد و همبستگی خودمان را از دست بدهیم، هویت و قدرت‌مان، نابود خواهد شد. همچنین ایشان، بیداری اسلامی را باعث احساس هویت اسلامی و تحرک مسلمانان دانسته و تشیع را زنده کننده هویت اسلامی می‌دانند و خط امام را هویت ملی ما دانسته و دفاع از هویت ملی را هم‌تراز با دفاع از کشور می‌دانند.

تبیین گفتمان امام خمینی^(رحمت الله علیه) و امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی)

امام خمینی^(رحمت الله علیه) و امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) با اهداف و آرمان‌های خود طرح نویی را در جهان ارائه دادند که این طرح در مقابل گفتمان‌های عصر کنونی همانند لیبرالیسم، مارکسیسم، ناسیونالیسم و غیره قرار گرفته است. در واقع، این گفتمان به دنبال تحقق و حاکم کردن ارزش‌های دینی بر زندگی مردم می‌باشد؛ ارزش‌هایی که می‌تواند هم امنیت دنیا و هم امنیت آخرت انسان‌ها (امنیت واقعی) را تضمین نماید.

۶۶ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره بیست و هفتم، بهار ۱۳۹۷

در گفتمان امام خمینی (رحمت... علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) نقش مردم در انقلاب و نظام اسلامی در کنار حاکمیت الهی و در طول آن مورد بررسی قرار می‌گیرد که معنا و مفهومی واقعی و البته متفاوت از نقشی است که در سایر گفتمان‌ها برای مردم تعریف می‌شود. این نقش به معنای واقعی خود، ترکیبی از اصول دینی و اراده مردمی را به مثابه الگوی جدید حکمرانی در عصر جهانی شدن در معرض انتخاب جهانیان قرار داده است. از این‌رو، گفتمان ولایت فقیه با همه تأکیدی که بر شرعی‌سازی حیات انسانی دارد، از نقش مردم در ساختارها غافل نبوده تا بتواند تأمین‌کننده نیازمندی‌های حیات مادی انسان باشد.

شرعی کردن حیات (دین‌سالاری) و پیوند دین‌سالاری با مردم‌سالاری دو رکن اصلی گفتمان ولایت فقیه است. شرعی‌سازی حیات که فلسفه وجودی حیات طیبه دینی است در مقابل عرفی‌سازی یا سکولاریزم صورت می‌گیرد. احقاق حقوق مستضعفان، خدمت به مردم، تأمین حقوق مشروع، حمایت از نظام سیاسی، اعمال عدالت، مساوات، ساده‌زیستی، تعاون و سرانجام مقاومت و ایستادگی در راه نیل به اهداف نظام سیاسی محورهای اصلی این لایه است که در گفتمان ولایت فقیه قابل مشاهده است.

براساس آنچه ارائه شد، جوهره‌ی اصلی گفتمان امام خمینی (رحمت... علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در یک چارچوب تحلیلی فرادنیوی و معنا محور، باید در نوع نگاه و برداشت آن از روابط حاکم بر تعاملات انسانی در قالب روابط فرد با سایر افراد، فرد با جامعه و افراد در عرصه‌ی جامعه جستجو نمود که نفی هر گونه سلطه‌گری و سلطه‌پذیری و توجه به خودباوری مفهوم‌محوری این گفتمان را تشکیل می‌دهند.

ارکان جهت‌ساز حاصل از تحلیل گفتمان امام خمینی (رحمت... علیه)، امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و قانون اساسی در نمودار شماره ۵، ارکان جهت‌ساز (دکترین، اهداف و سیاست) حوزه امنیت اجتماعی تحصیل شده از گفتمان امام خمینی (رحمت... علیه)، امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و قانون اساسی که با استفاده از دو روش تحلیل محتوا و تحلیل گفتمان، بدست آمده است که ارائه می‌گردد:

← ارائه الگوی راهبردی در حوزه امنیت اجتماعی بر اساس گفت‌مان امام^(ره) و رهبری و... ♦ ۶۷

نمودار ۵. ارکان جهت‌ساز حاصل از تحلیل گفت‌مان امام^(رحمت‌الله علیه)، رهبری و قانون اساسی

یافته‌های حاصل از تجارب نظام در حوزه امنیت اجتماعی با استفاده از روش نظریه‌مبنایی: بر اساس ارکان جهت‌ساز که از تحلیل گفت‌مان امام^(رحمت‌الله علیه)، امام‌خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) و قانون اساسی تحصیل گردید، با خبرگان راهبردی حوزه امنیت اجتماعی تا اشباع نظری، مصاحبه انجام و تجارب آنان احصاء گردید. سپس در دو گام با استفاده از «کدگذاری باز»، و «کدگذاری محوری» تعداد ۲۴۰ «مفهوم» و ۲۵ «مقوله» احصاء گردید:

جدول ۱. یافته‌های حاصل از تجارب نظام در حوزه امنیت اجتماعی با استفاده از روش نظریه‌مبنایی

مؤلفه‌ها	محورهای راهبردی	ردیف
توسعه امنیت جامعه	برنامه‌ریزی	۱
تحقق عدالت اجتماعی اسلامی		
توسعه قانون مداری		
تقویت هنجارهای اجتماعی		
صیانت از هویت اسلامی/ایرانی		
مدیریت مسائل اقوام و مذاهب		

ردیف	محورهای راهبردی	مؤلفه‌ها
		مدیریت کنترل آسیب‌های اجتماعی
		ارتقاء مشارکت و همبستگی اجتماعی
		نهادسازی و سازماندهی نهادهای اجتماعی
		تحکیم بنیان نهاد خانواده
۲	سازماندهی	نهادهای مأموریتی
		نهادهای هدایتی/ تعاملی (فراستگاهی)
		نهادهای پژوهشی/ تحقیقاتی
		نهادهای راهبردی
۳	هدایت	رویکردهای ایجابی و فرهنگ‌ساز
		جامعه محوری و مردم پایه بودن امنیت اجتماعی
		مدیریت بحران‌های اجتماعی با استفاده از ظرفیت‌های مردمی
۴	هماهنگی	ارتقاء تعامل و همکاری نهادها
		هم‌افزایی تلاش‌ها و ممانعت از موازی
۵	پیاده‌سازی و اجرا	بسترسازی و ایجاد زمینه‌های لازم
		اهداف محوری در تدوین و اجرای برنامه‌ها
۶	نظارت و ارزیابی	پایش راهبردی
		نظارت‌های تخصصی و عمومی
		استانداردسازی شاخص‌های ارزیابی
		اصلاح رویکردها و فرآیندها

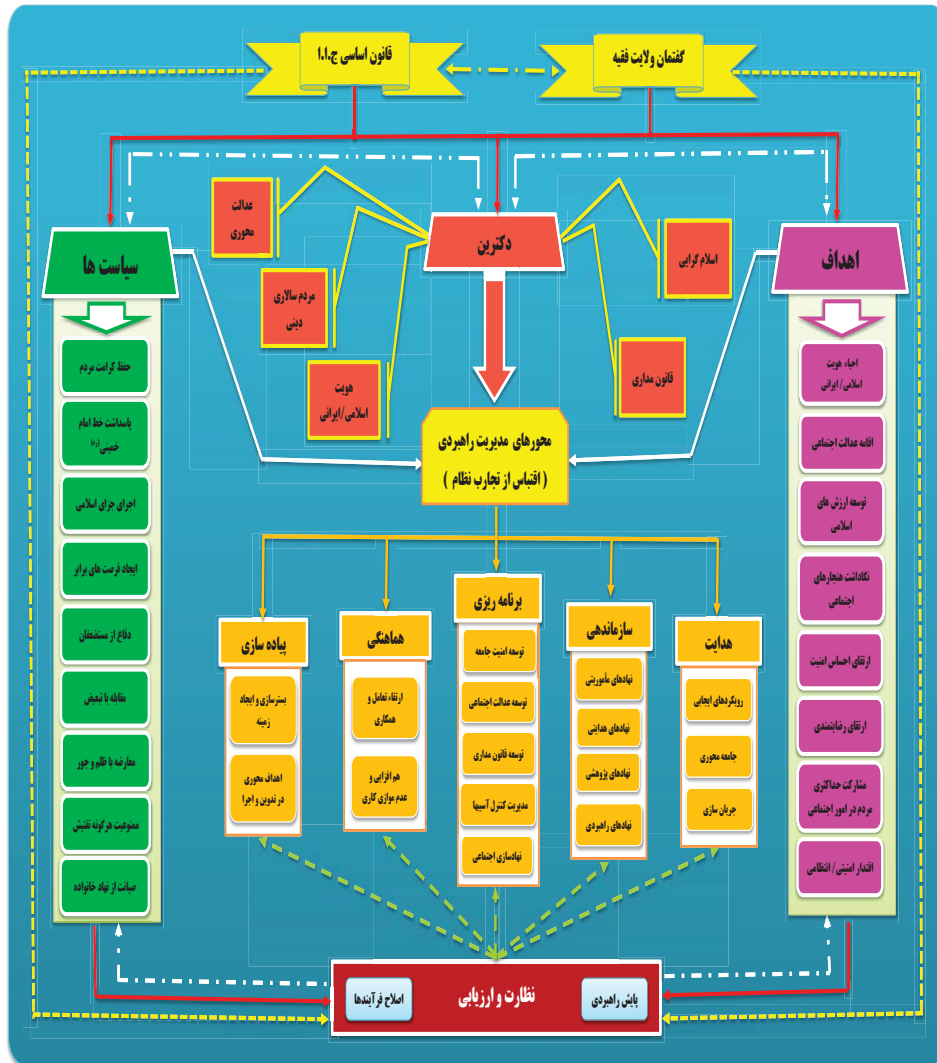
الگوی راهبردی امنیت اجتماعی ج.ا.ا:

الگوی مذکور به خوبی تبیین می‌کند که ره‌نامه، اهداف و سیاست‌ها از گفتمان ولایت فقیه و قانون اساسی ج.ا.ا استخراج شده و محورهای مدیریت راهبردی از تجارب نظام مقدس ج.ا.ا تحصیل گردیده است.

اهداف، ره‌نامه و سیاست‌ها که از گفتمان ولایت فقیه و قانون اساسی به‌عنوان اسناد بالادستی استخراج شده‌اند، بر اصول مدیریت راهبردی نقش هدایتی داشته و از انحراف آن‌ها جلوگیری می‌نمایند. ضمن این که نظارت و ارزیابی بر هر یک از ابعاد ذکر شده بر مبنای اهداف و

————— → ارائه الگوی راهبردی در حوزه امنیت اجتماعی بر اساس گفتمان امام^(ره) و رهبری و... ♦ ۶۹

سیاست‌های ترسیمی صورت گرفته و اجازه نمی‌دهند که ابعاد ذکر شده با رهنامه، اهداف و سیاست‌ها زاویه انحراف پیدا کنند. ضمن این که ارزیابی‌ها نیز بر مبنای میزان تحقق اهداف و سیاست‌های به‌کار گرفته شده انجام می‌شوند. در مجموع این مدل در عین سادگی، در یک نگاه کلی، همه مؤلفه‌ها و شاخص‌های امنیت اجتماعی را به تصویر کشیده و ارتباط و تعامل آن‌ها را تبیین نموده است.

نمودار ۶. الگوی راهبردی امنیت اجتماعی جمهوری اسلامی ایران

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

مهمترین یافته‌های حاصل از پژوهش ۵ رهنامه (اسلام‌گرایی، عدالت‌محوری، قانون‌مداری، مردم‌سالاری دینی و هویت اسلامی / ایرانی)، ۸ هدف (توسعه ارزش‌های اسلامی، اقامه عدالت اجتماعی، احیاء هویت اسلامی / ایرانی، نگاهداشت هنجارهای اجتماعی، ارتقای احساس امنیت در جامعه، ارتقای رضایت مندی مردم و مشارکت حداکثری مردم در امور اجتماعی و اقتدار امنیتی - انتظامی) و ۱۲ سیاست (حفظ حرمت و کرامت مردم، پاسداشت خط امام خمینی^(ره)) به‌عنوان محور هویت ساز، اجرای حدود و جزای اسلامی و پایبندی مردم به موازین شرعی، ایجاد فرصت‌های برابر و عادلانه برای مردم، دفاع از مستضعفان و محرومان، مقابله با تبعیض، معارضة با ظلم و جور، صیانت از نهاد خانواده، مقابله با مظاهر از خود بیگانگی و هرگونه تضعیف یا انکار هویت، ممنوعیت هرگونه تفتیش و تجسس، مقابله با القائات قومی و ترویج تفکرات ناسیونالیستی و مقابله با عوامل و عناصر ناامن‌ساز جامعه و جنایات سازمان‌یافته است. برابر آنچه که در الگوی راهبردی ترسیم گردیده؛ رهنامه (دکترین) به‌عنوان اصول و قواعد کلی بر همه الگو مستولی بوده و همانند چتری بر همه ابعاد مدیریت راهبردی سایه افکنده است. این مهم بدان معنی است که همه فعالیت‌های حوزه امنیت اجتماعی باید تحت لوای اسلام‌گرایی، عدالت‌محوری، قانون‌مداری، جامعه‌محوری و هویت‌خواهی صورت گیرد.

اهداف نیز به‌عنوان غایاتی که حوزه امنیت اجتماعی برای دستیابی به آن تلاش می‌کند، از یک سو ارتباط وثیقی با رهنامه و سیاست‌ها دارد و از سوی دیگر همه اقدامات مدیریت راهبردی را هدفمند می‌نماید. سیاست‌ها نیز به‌عنوان بایدها و نبایدها، خطوط قرمز حوزه امنیت اجتماعی را تعیین نموده و مسیر دستیابی به اهداف را بدون هرگونه اعوجاج ترسیم می‌نماید.

همچنین از محورهای مدیریت راهبردی؛ ۱۰ مؤلفه برنامه‌ریزی (توسعه امنیت جامعه، تحقق عدالت اجتماعی اسلامی، توسعه قانون‌مداری، تقویت هنجارهای اجتماعی، صیانت از هویت اسلامی / ایرانی، مدیریت مسائل اقوام و مذاهب، مدیریت کنترل آسیب‌های اجتماعی، ارتقاء مشارکت و همبستگی اجتماعی، نهادسازی و ساماندهی نهادهای اجتماعی و تحکیم بنیان خانواده)، ۴ مؤلفه سازماندهی (نهادهای مأموریتی، نهادهای هدایتی و تعاملی «فراستگاهی»، نهادهای پژوهشی / تحقیقاتی، نهادهای راهبردی)، ۳ مؤلفه هدایت (رویکردهای ایجابی و فرهنگ‌سازی، جامعه‌محوری و مردم‌پایه بودن امنیت اجتماعی و مدیریت بحران‌های اجتماعی با جریان‌سازی و استفاده از ظرفیت نهادهای مردمی)، ۲ مؤلفه هماهنگی (ارتقاء تعامل و همکاری بین نهادها و

—————+ ارائه الگوی راهبردی در حوزه امنیت اجتماعی بر اساس گفتمان امام^(ره) و رهبری و... ♦ ۷۱

هم‌افزایی تلاش‌ها و ممانعت از موازی کاری)، ۲ مؤلفه پیاده‌سازی و اجرا (بسترسازی و ایجاد زمینه‌های لازم و اهداف محوری در تدوین و اجرای برنامه‌ها) و ۴ مؤلفه نظارت و ارزیابی (پایش‌های راهبردی، نظارت‌های تخصصی و عمومی، استاندارد سازی شاخص‌های ارزیابی و اصلاح رویکردها و فرآیندها)، احصاء گردید.

ابعاد مدیریت راهبردی برابر آنچه که در پژوهش به دست آمده و در الگوی راهبردی ترسیم گردیده است؛ از یک سو، از تجربیات نظام ج.ا.ا. اقتباس شده و از سوی دیگر در تابعیت رهنامه، اهداف و سیاست‌های اقتباس شده از گفتمان ولایت فقیه و مفاد قانون اساسی هستند. در حقیقت ابعاد مدیریت راهبردی نتیجه تصمیمات، تلاش‌ها و اقداماتی است که در عصر ج.ا.ا. در حوزه امنیت اجتماعی در عمل جنبه اجرایی پیدا کرده است.

در بین ابعاد مدیریت راهبردی، بعد نظارت و ارزیابی وضعیت ویژه‌ای دارد. در حقیقت هرچند این بعد یکی از ابعاد مدیریت راهبردی است و به نوعی جنبه اجرایی دارد، لیکن شاخص‌های ارزیابی در سطح ابعاد مدیریتی محدود نشده و از ارکان جهت‌ساز نیز منبث می‌شود. در واقع نظارت و ارزیابی‌های صورت گرفته باید بر مبنای رهنامه، اهداف و سیاست‌ها نیز صورت گیرند و میزان انحراف از اصول کلی، اهداف کلان و بایدها و نبایدها را نیز مشخص نمایند. بنابراین در الگوی راهبردی ارائه شده، رابطه بین بعد «نظارت و ارزیابی» و سایر ابعاد مدیریت راهبردی و همچنین رابطه آن بعد با ارکان جهت‌ساز به خوبی ترسیم شده است.

با عنایت به این که تلاش گردیده الگو جامع و مانع باشد؛ از یک سو تبیین کننده این نکته اساسی است که در این پژوهش رهنامه، اهداف و سیاست‌های حوزه امنیت اجتماعی از آموزه‌های اسلامی استخراج شده و از سوی دیگر اشعار می‌دارد که در استخراج مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌ها از دیدگاه‌ها و منظر نظریه‌های غربی پرهیز شده است.

در عین حال الگو به خوبی تبیین می‌کند که ابعاد مدیریتی در محاط رهنامه، اهداف و سیاست‌ها قرار گرفته و بر مبنای اصول کلی (رهنامه) انجام می‌شود. از سوی دیگر منطبق با سیاست‌ها باید انجام گیرد و مهم‌تر این‌که با هدف تحقق اهداف باید انجام شوند.

بنابراین در اجرای ابعاد مدیریتی نه می‌توان اصول کلی را نادیده گرفت و نه اجازه داده می‌شود که از هر سیاستی برای تحقق اهداف بهره برد. همچنین به صورت مستمر برنامه‌ها، ساختارها و نحوه اجرا تحت نظارت قرار دارد و بر اساس میزان تحقق اهداف، مورد ارزیابی

قرار می‌گیرند.

شایان ذکر است که مهم‌ترین یافته این پژوهش انطباق محورهای شش‌گانه راهبردی با ارکان جهت‌ساز (ره‌نامه، اهداف و سیاست‌ها) اقتباس شده از گفتمان امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و رهبری و قانون اساسی است؛ لیکن آسیب‌شناسی صورت گرفته حاکی است نبود انسجام و هم‌پوشانی بین برنامه‌ها و نبود استمرار در پی‌گیری برنامه‌ها با تغییر اولویت‌ها یا تغییر دولت‌ها، تعدد نهادهای تصمیم‌گیر، ضعف کارآمدی برخی از نهادها، وجود چالش‌های نظری، انجام اقدامات موازی، ضعف تعامل و همکاری بین مبادی ذیربط، پاسخ‌گو نبودن برخی از نهادها و نبود استاندارد لازم برای ارزیابی عملکرد نهادهای مسئول از مهمترین معضلات حوزه امنیت اجتماعی است.

پیشنهادها:

با عنایت به الگوی راهبردی امنیت اجتماعی ارائه شده، اقدامات کاربردی برای تحقق الگوی مذکور و موضوع‌های برای پژوهش‌های آتی به شرح زیر پیشنهاد می‌گردد:

پیشنهادهای کاربردی:

- ترویج سبک زندگی - اسلامی ایرانی توسط نهادهای فرهنگی به‌عنوان بستر و زمینه تحقق الگوی راهبردی.

- صیانت از هویت اسلامی - ایرانی از طریق حفظ ارزش‌ها و تقویت باورهای مردم به‌عنوان ملزومات الگوی راهبردی.

- حفظ حرمت و کرامت مردم در همه زمینه‌ها و ابعاد توسط مسئولین و متولیان نظام به‌عنوان رکن اساسی الگوی راهبردی.

- پاسداری از قداست خانواده و حمایت همه‌جانبه برای تشکیل و حفظ خانواده به‌عنوان زیربنای الگوی راهبردی.

- ایجاد فرصت‌های برابر و عادلانه برای همه و افزایش رضایت مندی مردم به‌عنوان غایت الگوی راهبردی.

پیشنهادهای پژوهشی:

- تدوین راهبردهای تقویت رابطه و تعامل دوسویه «امنیت ملی» و «امنیت اجتماعی» به‌عنوان دو نظام کلان امنیتی مکمل.

- ارائه فرآیند در حوزه امنیت اجتماعی بر اساس آموزه‌های اسلامی و ملاحظات ایرانی (بومی)

منابع و مأخذ:

الف) منابع فارسی:

- قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای.
- نهج البلاغه، ترجمه سیدمحمد دشتی.
- حضرت امام خمینی^(رحمت الله علیه)، نرم‌افزار صحیفه نور.
- حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی)، نرم‌افزار حدیث ولایت.
- طبرسی، فاضل ابن حسن (۵۴۸ هـ.ق). «مجمع‌البيان فی تفسیر القرآن»، ج ۱۰، ترجمه محمد مفتاح، تهران: نشر خانه کتاب.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۶۸). تفسیر نمونه، چاپ پنجم، جلد ۲۲، تهران: نشر کتاب.
- استراس، آنسلم؛ کوربین، جولیت (۱۳۸۷). اصول روش تحقیق کیفی، نظریه‌مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها، ترجمه بیوک محمدی، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۲). امنیت اجتماعی شده؛ رویکرد اسلامی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- دانایی‌فرد، حسن (۱۳۹۲). روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع، چاپ دوم، تهران: انتشارات صفار.
- ذوالفقاریان، محمدرضا؛ لطیفی، میثم (۱۳۹۰). نظریه‌پردازی داده‌بنیاد با نرم‌افزار NVivo8، تهران: دانشگاه امام صادق^(علیه السلام).
- ره‌پیک، سیامک (۱۳۸۸). بررسی عوامل مؤثر بر امنیت اجتماعی و آرایه راهبردها در ج.ا.ا، مطالعه گروهی، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- روچیلد، اما و همکاران (۱۳۹۱). جامعه، امنیت، هویت، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- روی، پل (۱۳۸۲). «معمای امنیت اجتماعی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ترجمه منیژه نویدنیا، سال ششم، شماره ۲۱.
- نصری، قدیر (۱۳۹۰). درآمدی نظری بر امنیت جامعه‌ای؛ مفاهیم، مؤلفه‌ها و نظریه‌ها، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- نویدنیا، منیژه (۱۳۸۲). «درآمدی بر امنیت اجتماعی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۱۹، صص ۷۶-۵۵.

۷۴ ♦ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره بیست و هفتم، بهار ۱۳۹۷

(ب) سایت‌های اینترنتی:

- www.pataveh.ir
- www.Csss.ir